

ศึกษาวิเคราะห์คติความเชื่อเรื่องป่าหิมพานต์ ที่มีอิทธิพลต่องานพุทธศิลป์ล้านนา

AN ANALYTICAL STUDY OF ATTITUDE TOWARDS BELIEF IN HIMMAPAN FORREST AND ITS INFLUENCE TO LANNA BUDDHIST ARTS

ธีระพงษ์ จาตุมา *

Teerapong Jatuma

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้ มีจุดมุ่งหมายเพื่อทำการศึกษาคติความเชื่อเรื่องป่าหิมพานต์ที่มีอิทธิพลต่องานพุทธศิลป์ล้านนา มีจุดประสงค์ในการวิจัย 3 ข้อ คือ 1. เพื่อศึกษาความเป็นมาและคติความเชื่อเรื่องป่าหิมพานต์ 2. เพื่อศึกษาลักษณะรูปแบบงานพุทธศิลป์ล้านนา 3. เพื่อศึกษาวิเคราะห์คติความเชื่อเรื่องป่าหิมพานต์ที่มีอิทธิพลต่องานพุทธศิลป์ล้านนา โดยศึกษาและรวบรวมข้อมูลจากพระไตรปิฎก คัมภีร์ และหนังสือหรือตำราอื่นๆ รวมไปถึงค้นคว้าข้อมูลผ่านทางอินเทอร์เน็ต ที่มีข้อมูลเกี่ยวกับความเชื่อเรื่องของป่าหิมพานต์ ตลอดจนการสอบถามจากผู้รู้ในเชิงวิชาการและผู้ทรงคุณวุฒิในสายงานพุทธศิลป์กรรมและสายงานอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำเสนอที่มาของคติความเชื่อและอิทธิพลของป่าหิมพานต์ที่ส่งผลต่อการสร้างงานพุทธศิลป์ในดินแดนล้านนา เพื่อเป็นแนวทางในการศึกษาและการปฏิบัติพัฒนาในเชิงอนุรักษ์ต่อไป

ผลของการศึกษา พบว่า คติความเชื่อเรื่องป่าหิมพานต์ หรือสัตว์พิสดารนั้นมิกันหลายชนชาติและความคิดนั้นอาจมาพ้องกันเข้าโดยบังเอิญ หรือให้อิทธิพลกันในทางความคิด แต่ลักษณะฝีมือทางช่างและศิลปะการตกแต่งแปลกกันออกไป มีหลักฐานปรากฏตั้งแต่ยุคอียิปต์ มีเทพรูปร่างเป็นมนุษย์หัวเป็นรูปสัตว์ต่างๆ ชนชาติกรีกในยุคต่อมาปรากฏสัตว์พิสดารในตำนาน กรีกเป็นชนชาติแรกที่เชื่อมระหว่างยุโรปกับเอเชียให้เดินทางไปได้ถึงกันได้ มีการแลกเปลี่ยนความคิดความเชื่อในด้านต่างๆ ความเชื่อเรื่องของสัตว์พิสดารจึงแพร่ขยายเข้ามาในเอเชีย ในส่วนของประเทศไทยเรานั้นความเชื่อเรื่องสัตว์ประหลาดทั้งหลายนั้นมาพร้อมๆ กับการเข้ามาของพระพุทธศาสนาจากอินเดีย หลักฐานที่ชัดเจนที่กล่าวถึงสัตว์หิมพานต์คือไตรภูมิภูมิกถา จักรวาลที่ปนี เป็นต้น

คติความเชื่อเรื่องป่าหิมพานต์ส่งอิทธิพลต่อการประดับตกแต่งศาสนสถานด้วยเหล่าสัตว์หิมพานต์ เพื่อเสริมแนวความคิดการจำลองวัดให้เป็นดังจักรวาลให้มีความสมบูรณ์ และด้วยเชื่อว่าสัตว์เหล่านี้เป็นสัตว์วิเศษ มีอำนาจ พละกำลังมาก สามารถปกป้องคุ้มครองอาคารศาสนสถานและผู้ที่เคารพนับถือให้รอดพ้นจากภัยอันตรายต่างๆ ได้ ในอีกด้านหนึ่งเพื่อให้เกิดความสวยงามตระการตา ช่วยสร้างจินตภาพถึงดินแดนสวรรค์ ช่วยน้อมนำผู้คนให้เกิดความศรัทธาเลื่อมใส ประพฤติปฏิบัติตนอยู่ในศีลธรรม สังเกตพบว่ามีเพื่อเป็นเครื่องช่วยนำทางให้ไปเกิดในภพภูมิที่สูงขึ้นหรือหลุดพ้นจากวัฏสงสารอันเป็นเป้าหมายสูงสุดของพุทธศาสนา คือพระนิพพาน

* อาจารย์บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่

คำสำคัญ: คติความเชื่อ, ป่าหิมพานต์, อิทธิพล, พุทธศิลป์ในล้านนา

ABSTRACT

This research is aimed to study the beliefs of Himmapan forest that influences Buddhist Lanna Art. There are three purposes in this studying: 1.To study the background and beliefs about the Himmapan forest in Buddhism. 2.To study the style Buddhist Lanna Art. 3. To study the beliefs about the Himmapan forest that influences on Buddhist Lanna Art by studying and collecting information from the scriptures, and other books or texts including research through the Internet. There are information about the belief of Himmapan forest as well as inquiries from academics and experts in Buddhist art and other associated fields.To present the origin of the beliefs and influences on Himmapan forests that affect the creation of Buddhist Lanna Art territory. To be guideline for studying and conservative practices development further.

The results of this study found that: The belief in Himmapan forest or baroque animals have many races and ideas that may come together by chance or influence each other in mentally. The craftsmanship and artistry of the decor is strange, the shape of human head looks like animals. There is evidence from the Egyptian Era. Later generations in Greek appears in legendary baroque animals, Greek is the first nation that travels and connects Europe and Asia. So there is some exchanging ideas, beliefs in various fields that why baroque's beliefs spread to Asia. India is the birthplace country of Asian art and culture. There are baroque animals associated with Thai art such as Garuda, Naga, etc. In Thailand, we believe in the monsters that come with Indian Buddhism. The obvious evidence of Himmapan creature,we also belief from Traibhumikatha (The story of the Three Planes of Existence)

The belief in Himmapan forests influence the way how to decorate the place with the Great Creatures. We believe that these animals are wonderful creatures with great power to protect religious buildings from various dangers. On the other side they look so beautiful like heaven that cause to lead people worship and faith then behave in morality. Buddhists belief in commitment merit as navigator to be born in the higher level future incarnation or finish round of existences, the ultimate goal to nirvana.

Keywords: Attitude toward belief, Himmapan forrest, Influence, Buddhist Lanna Art.

บทนำ

คำว่า “หิมพานต์” โดยทั่วไปเข้าใจว่าเป็นป่าใหญ่ลึกลับล้าเกินกว่าที่ใครๆ จะไปได้ถึงจนมีคำพูดกันว่า “นอกฟ้าป่าหิมพานต์” คือไกลเหลือเกิน ตามรูปศัพท์แล้ว หิมพานต์มาจากคำว่าหิมานุต ซึ่งหมายถึงปกคลุมด้วยหิมะ ถ้าเรียกในปัจจุบันนี้ก็คือภูเขาหิมาลัย (หิม+อาลัย = ที่อยู่แห่งหิมะ) ประดิษฐานอยู่ในชมพูทวีป มีสระใหญ่ 7 สระคือ 1. สระอโนดาต 2. สระกัณณมุนทะ 3. สระรถการะ 4. สระฉัททันตะ 5. สระกุณณะ 6. สระมณฑาทิพย์ 7. สระสีหปาทะ บรรดาสระใหญ่ทั้ง 7 นั้น สระอโนดาตแวดล้อมไปด้วยภูเขาทั้ง 5 ที่

จัดเป็นยอดเขาหิมพานต์ ยอดเขาทุกยอดมีส่วนสูงและฐาน 200 โยชน์ และกว้าง 50 โยชน์ ตามตำนานเชื่อว่าในอดีตตอนที่มนุษย์ยังมีบุญบารมีมาก สามารถไปมาถึงกันได้ระหว่างเมืองมนุษย์กับป่าหิมพานต์ ครั้นสิ้นผู้มีบุญบารมีก็เป็นอย่างขาดจากกัน ต้องบำเพ็ญเพียรทาง จิต วิญญาน สมาธิดี ได้อิทธิฤทธิ์ถึงสามารถเดินทางไปได้

ในดินแดนล้านนามีเรื่องราวของป่าหิมพานต์ปรากฏในชาดกและคัมภีร์ทางศาสนา เช่น จักรวาลทีปนี และมีการถ่ายทอดเรื่องราวคติความเชื่อเรื่องป่าหิมพานต์ผ่านทางประเพณี การเทศน์มหาชาติ (คนล้านนาเรียก “ตั้งธรรมหลวง”) ที่ต้องเทศน์ในวันเพ็ญเดือน 12 เป็นประจำทุกปี ในกัณฑ์ที่ 2 ชื่อกัณฑ์หิมพานต์มีการพรรณนาถึงเรื่องราว และลักษณะของป่าหิมพานต์ ล้านนาในอดีตนั้น เป็นอาณาจักรที่ยิ่งใหญ่ทางภาคเหนือของไทยจนถึงอาณาจักรขอมในสมัยปัจจุบัน มีหลักฐานที่ปรากฏในเอกสารโบราณของจีน เรียกดินแดนส่วนนี้ว่า อาณาจักร ปาไปสีฟู (Pa -Pai- hsi-Fu-Kingdom) มีประวัติศาสตร์ยาวนานสืบเนื่องจนถึงปัจจุบันกว่า 700 ปี พระเจ้ามังรายปฐมกษัตริย์แห่งราชวงศ์มังรายเป็นผู้ก่อตั้งรวบรวมบ้านเมืองต่างๆ ทั้งในแคว้นโยนกและหริภุญชัยได้เป็นปึกแผ่นมีความเจริญรุ่งเรืองทั้งในด้านการเมืองการปกครอง และในด้านการศาสนาถือว่ามีความเจริญถึงขีดสุด มีพระสงฆ์ที่มีความรู้แตกฉานในพระไตรปิฎก สามารถรจนาคัมภีร์ทางศาสนาที่เป็นที่ยอมรับไว้มากมาย เช่น จักรวาลทีปนี มงคลดิลกทีปนี ปัญญสาตก เป็นต้น เหตุการณ์สำคัญที่บ่งบอกถึงความเจริญรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนา คือ การทำสังคายนาพระไตรปิฎกครั้งที่ 8 ในรัชสมัยของพระเจ้าติโลกราช กษัตริย์รัชกาลที่ 9 แห่งราชวงศ์มังราย

อาณาจักรล้านนาเป็นแหล่งประเพณีและศิลปวัฒนธรรมที่สำคัญแห่งหนึ่งของไทย งานพุทธศิลป์ของล้านนา เป็นงานที่ผูกพันอยู่กับวัฒนธรรม ประเพณี วิถีชีวิต ความเชื่อและตำนานท้องถิ่น มีแนวคิดการสร้างผลงานจากคำสอนในพระพุทธศาสนาเป็นหลัก รูปแบบของงานพุทธศิลป์ล้านนามีความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของพื้นที่ อีกทั้งยังคงมีความสัมพันธ์กับดินแดนข้างเคียงทั้งที่รุ่งเรืองมาก่อนและเติบโตร่วมสมัยกัน การรับอิทธิพลระยะแรกของงานพุทธศิลป์ล้านนาเกี่ยวข้องกับศิลปะมอญ พม่า ลังกา ลื้อ ลัวะ ต่อมาจึงมีการเกี่ยวโยงกับศิลปะสุโขทัย ศิลปะจีน และสายหิมาลัย ธิเบต เนปาล งานพุทธศิลป์ของล้านนาเจริญเรื่อยมาจนถึงยุคทองของล้านนาในราวต้นพุทธศตวรรษที่ 21 ขอบข่ายของงานพุทธศิลป์ล้านนาแพร่ขยายไปในแคว้นล้านช้าง เชียงตุง สิบสองปันนา ลงไปถึงกรุงศรีอยุธยา ต่อมาพุทธศิลป์ล้านนาค่อนข้างขาดหลักฐานไปเมื่อตกอยู่ภายใต้การปกครองของพม่า จนกระทั่งราวปลายพุทธศตวรรษที่ 23 ล้านนาศึกษาเริ่มปลดแอกจากอำนาจทางการเมืองจากพม่าโดยผู้นำของลำปางจนประสบผลสำเร็จ จึงทำให้พุทธศิลป์กลุ่มลำปางโดดเด่นขึ้นมา แต่หลังจากล้านนาตกเป็นประเทศราชของกรุงรัตนโกสินทร์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงรัชกาลที่ 5 อิทธิพลจากศิลปะภาคกลางได้เริ่มเข้ามาปะปนมากขึ้น และในระยะนี้บทบาทของพ่อค้าผู้มั่งคั่งชาวพม่าเริ่มมีบทบาทมากขึ้นต้องงานสร้างและบูรณปฏิสังขรณ์วัดวาอาราม ดังนั้นอิทธิพลของศิลปะพม่าจึงเริ่มเข้ามาปะปนในงานพุทธศิลป์ล้านนาด้วย การสร้างงานพุทธศิลป์ของช่างในสกุลช่างล้านนานั้นได้รับการสืบทอดทักษะฝีมือรูปแบบผลงาน ตลอดจนถึงเทคนิควิธีการสร้างสรรค์งาน จากครูช่างรุ่นต่อรุ่น แต่เนื่องด้วยระยะเวลาที่ยาวนาน ประกอบกับการตกอยู่ภายใต้อำนาจการปกครองของพม่ากว่า 200 ปี ทำให้องค์ความรู้เดิมที่มีขาดหายไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งแหล่งที่มาของคติความเชื่อของการสร้างงานพุทธศิลป์ที่มีแนวคิดเกี่ยวกับป่าหิมพานต์ ปัจจุบันได้มีการสร้างสรรค์งานพุทธศิลป์ออกไปอย่างกว้างขวางมักเน้นที่รูปแบบที่ทำต่อๆ กันมา บางกลุ่มเน้นการสร้างสรรคออกไปให้มีลักษณะที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะตน จนอาจลืมหูลืมตาถึงรากเหง้าแหล่งที่มาของคติความเชื่อต่างๆ ของคนโบราณ ซึ่งในการสร้างสรรค์ผลงานพุทธศิลป์แต่เดิมนั้นมักแฝงไว้ด้วยหลักธรรมคำสอนคติความเชื่อต่างๆ ในทางพระพุทธศาสนาอยู่เสมอ

การศึกษาวิจัยนี้ผู้วิจัยต้องการแสดงให้เห็นถึงความสำคัญของคติความเชื่อในเรื่องของป่าหิมพานต์ที่มีอิทธิพลต่องานพุทธศิลป์ในดินแดนล้านนา ศึกษาต้นกำเนิด พัฒนาการ และองค์ประกอบต่างๆ ที่ปรากฏอยู่ในความเชื่อเรื่องป่าหิมพานต์ ทำความเข้าใจเนื้อหาและเหตุผล อันเป็นแหล่งที่มาแห่งแรงศรัทธา ก่อเกิดจินตนาการ ความคิดสร้างสรรค์ของครูช่างโบราณที่สามารถสร้างสรรค์ผลงานอันทรงคุณค่าที่แฝงไว้ด้วยคติความเชื่อออกมาอย่างลึกซึ้งงดงาม เพื่อเป็นการสืบทอดองค์ความรู้ในการสร้างสรรค์งานพุทธศิลป์ล้านนา ที่เกี่ยวข้องกับคติความเชื่อเรื่องของป่าหิมพานต์ไว้ได้อย่างครบสมบูรณ์ทั้งในด้านเนื้อหา และรูปแบบให้คงอยู่สืบไป

วัตถุประสงค์ในการวิจัย

1. เพื่อศึกษาความเป็นมาและคติความเชื่อเรื่องป่าหิมพานต์ในพระพุทธศาสนา
2. เพื่อศึกษาลักษณะรูปแบบงานพุทธศิลป์ล้านนา
3. เพื่อศึกษาวิเคราะห์คติความเชื่อเรื่องป่าหิมพานต์ที่มีอิทธิพลต่องานพุทธศิลป์ล้านนา

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเอกสาร (Documentary research) ประกอบการเก็บข้อมูลภาคสนามเพื่อยืนยันข้อมูลเอกสารในคติความเชื่อในเรื่องของป่าหิมพานต์ที่มีอิทธิพลต่องานพุทธศิลป์ล้านนา โดยมีวิธีและขั้นตอนในการดำเนินการวิจัยดังต่อไปนี้

1. รวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้องจากพระไตรปิฎก ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ซึ่งเป็นแหล่งอ้างอิงที่สำคัญที่สุดสำหรับการทำวิจัยชิ้นนี้
2. รวบรวมเอกสาร ตำราทางวิชาการ บทความ งานวิจัยต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง ซึ่งเป็นผลงานจากนักปราชญ์หรือท่านผู้รู้ทั้งหลายได้ศึกษาค้นคว้าไว้
3. นำมาศึกษาวิเคราะห์ถึงประเด็นที่ต้องการทราบตามวัตถุประสงค์และภายในกรอบขอบเขตของการวิจัย
4. สรุปผลการวิเคราะห์ข้อมูล ก่อนนำเสนอเป็นผลงานวิจัยเชิงพรรณนาวิเคราะห์

สรุปผลการวิจัย

ผลการวิจัยพบว่าในด้านของความเป็นมาและคติความเชื่อเรื่องป่าหิมพานต์ “ป่าหิมพานต์” ดินแดนสนธยาที่เร้นลับ ตามตำนานกล่าวว่าป่าหิมพานต์อยู่บริเวณทางทิศเหนือของชมพูทวีป เป็นดินแดนพิเศษที่มนุษย์ธรรมดาไม่สามารถเดินทางไปถึงได้ และไม่สามารถมองเห็นหรือสัมผัสได้ ความวิจิตรพิสดารที่กล่าวถึงป่าหิมพานต์ในชาดกหรือวรรณกรรมต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นลักษณะของป่า ภูมิประเทศหรือเหล่าสรรพสัตว์ในปาล้วนเกิดขึ้นจากจินตนาการของมนุษย์ทั้งสิ้น เพราะไม่มีใครเคยเห็นป่าหิมพานต์และสัตว์ต่างๆ ที่อยู่ในป่าแห่งนี้

ตามคติจักรวาลแบ่งภพภูมิออกเป็น 3 ระดับ คือ กามภูมิ รูปภูมิ และอรุณภูมิ เป็นการอธิบายจักรวาลรวมทั้งปรากฏการณ์ที่อยู่เหนือประสบการณ์ของมนุษย์ เพื่อนำไปสู่การกำหนดแนวทางปฏิบัติด้วยความคิด ความเชื่อ และพิธีกรรมทางศาสนา จักรวาลได้อธิบายแนวคิด ความเชื่อของพุทธศาสนาเถรวาท เรื่อง การเวียนว่ายตายเกิดเป็นปฏิจจสมุตถของทุกข์ คือ ตัณหา ประกอบด้วย กามตัณหา หมายถึง ตัณหาที่ยังข้องอยู่ในกาม ภวตัณหา หมายถึง ตัณหาที่ปรารถนาจะมีชีวิตอยู่ และวิภวตัณหา หมายถึง ตัณหาที่ต้องการ

พ้นจากการมีชีวิตอยู่ ซึ่งมีผู้ค้นหาได้มาเกิดในจักรวาล ตามระดับภพภูมิทั้ง 3 ระดับ คือ กามาวจร รูปาวจร และอรุพาจร ผู้ปรารถนาพระนิพพานต้องหลุดพ้นจากความทุกข์และละทิ้งตัณหาทั้งปวง หากวิเคราะห์คำว่า จักรวาล คือการแปรผันไปรากับจักร การเคลื่อนไป หมุนไป รวากับล้อของรถ มีลักษณะเป็นกงล้อวงกลม หมุนไปเป็นวัฏจักร และการเวียนว่ายตายเกิด ตามความเชื่อเรื่องกรรม คติจักรวาลจึงเป็นการอธิบายเกี่ยวกับการเกิดของโลก ในพระพุทธศาสนาเป็นพุทธพจน์ที่ปรากฏใน อัคคัญสูตร เป็นพระสูตรว่าด้วยต้นกำเนิดของโลกเท่านั้น ซึ่งต่อมาพระพุทธโฆษาจารย์ พระอรธกถาที่มีชื่อเสียงในอินเดียได้แต่งเพิ่มขึ้น ประมาณพุทธศตวรรษที่ 9 โดยนำโลกทัศน์ของศาสนาพราหมณ์เข้ามา และเป็นความเชื่อของพุทธศาสนาในช่วงหลัง ดังปรากฏการศึกษาและแต่งคำภีร์เกี่ยวกับจักรวาลอย่างแพร่หลายโดยเฉพาะในอาณาจักรล้านนา เช่น จักรวาลที่ปนี เป็นต้น เรื่องราวที่กล่าวในคำภีร์เหล่านี้ ถือเป็นตัวอย่างของต้นแบบทางความคิดในการถ่ายทอดความเชื่อออกมาเป็นสัญลักษณ์ ส่งผลสู่การนำมาสร้างให้ปรากฏเป็นรูปธรรมในงานศิลปกรรมที่เรียกว่างานพุทธศิลป์

ความคิด ความเชื่อ และจินตนาการของมนุษย์ที่อาศัยในพื้นที่ที่ใกล้เคียงกัน ย่อมรับและให้อิทธิพลทางความเชื่อ ทัศนคติ สุนทรียศิลป์ วัฒนธรรม ที่ย่อมเป็นไปตามกฎของการแลกเปลี่ยน ถ่ายเท ซึ่งแต่ละพื้นที่มีการนำไปสร้างสรรค์พัฒนาในรูปแบบที่มีความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตนขึ้นมา คติความเชื่อทั้งหลายที่เชื่อมโยงถึงกัน หนึ่งในนั้นคือ คติความเชื่อเรื่องป่าหิมพานต์ที่ปรากฏบนงานศิลปกรรมแขนงต่างๆ ในประเทศแถบเอเชียอาคเนย์ เช่น อินเดีย จีน พม่า อินโดนีเซีย กัมพูชา ลาว และไทย เป็นต้น

ในด้านของลักษณะของงานพุทธศิลป์ล้านนา เมื่อราวพุทธศตวรรษที่ 19 เป็นต้นมา ในบริเวณภาคเหนือตอนบนของประเทศไทยรวมทั้งดินแดนบางส่วนของประเทศพม่า จีน และลาว ได้เคยเป็นที่ตั้งของกลุ่มบ้านเมืองที่มีการปกครองเป็นแคว้นอิสระ มีชื่อเป็นที่รู้จักกันว่า ล้านนา กลุ่มบ้านเมืองเหล่านี้จะมีความสัมพันธ์กันทั้งในทางการเมือง เชื้อชาติ ประเพณี และศิลปวัฒนธรรม โดยมีเมืองเชียงใหม่เป็นศูนย์กลางศิลปวัฒนธรรมของแคว้นล้านนา มีความสัมพันธ์กับแคว้นใกล้เคียง ทั้งที่เจริญขึ้นก่อนและที่เติบโตร่วมสมัยกันมา ทางตะวันตกคือ มอญ-พม่า ทางเหนือคือจีนตอนใต้ ทางใต้แคว้นล้านนาคือสุโขทัย ส่วนล้านช้างอยู่ทางทิศตะวันออก การรับอิทธิพลทางด้านศิลปกรรมของล้านนาในระยะแรก เกี่ยวข้องกับเมืองที่เจริญขึ้นก่อนทางทิศตะวันตกคืออินเดีย ลังกาและพุกาม ช่วงหลังมีการแลกเปลี่ยนกันกับศิลปะสุโขทัย ซึ่งมีความต่อเนื่องมาจนถึงยุคทองของศิลปกรรมล้านนาในต้นพุทธศตวรรษที่ 21

ลักษณะรูปแบบของงานจิตรกรรมล้านนา งานจิตรกรรมที่เขียนขึ้นเก่าสุดของแคว้นล้านนาที่รู้จักกันในปัจจุบันได้แก่ จิตรกรรมฝาผนังใต้เจดีย์ที่วัดอุโมงค์ เชียงตอยสุเทพ เมืองเชียงใหม่ เขียนภาพเรื่องอดีตพุทธเจ้า

สามารถแบ่งประเภทของจิตรกรรมในล้านนาเป็น 2 ประเภท คือ จิตรกรรมเขียนสีและจิตรกรรมลายคำ ซึ่งมีลักษณะ ดังนี้

1. จิตรกรรมเขียนสี รูปแบบของจิตรกรรมเขียนสีในล้านนามี 2 ประเภท คือ จิตรกรรมน้ำแต้มและจิตรกรรมภาพพระพุทธรูป

1.1 จิตรกรรมน้ำแต้ม คือ ชื่อเรียกของจิตรกรรมสีฝุ่นที่เขียนในวิหารหรือโบสถ์ ซึ่งรูปแบบของจิตรกรรมดังกล่าวเขียนภาพเล่าเรื่องทางพุทธศาสนาบริเวณผนัง แฉกคอสอง หรือโครงสร้างม้าย่างใหม่ ตัวอย่างเช่น จิตรกรรมบนผนังคอสอง วิหารน้ำแต้ม วัดพระธาตุลำปางหลวง จิตรกรรมบนผนังวิหาร วิหารลายคำ วัดพระสิงห์ จังหวัดเชียงใหม่ เป็นต้น

1.2 จิตรกรรมภาพพระบฏ เป็นงานจิตรกรรมเขียนสีบนผ้าหรือบนกระดาษที่สามารถเคลื่อนที่และพับเก็บได้ส่วนใหญ่จะเขียนเกี่ยวกับเรื่องพระเวสสันดรชาดก โดยนำออกมาซึ่งบนผนังวิหาร ขณะที่ประเพณีตั้งธรรมหลวงในช่วงวันลอยกระทง เพื่อให้พุทธศาสนิกชนที่เข้ามารับฟังธรรมได้อ่านภาพตามธรรมเทศนาแต่ละกัณฑ์ ซึ่งจิตรกรรมภาพพระบฏมีทั้งภาพที่แยกเป็นผืนและเป็นผ้าผืนยาวตลอดทั้งแนว เช่น ภาพพระบฏที่พบในวัดนาคตหลวง อ.แม่ทะ จังหวัดลำปาง เป็นต้น

2. จิตรกรรมลายคำ คำว่า “ลายคำ” ในความหมายของศิลปกรรมล้านนา คือ ลวดลายที่ประดับตกแต่งสิ่งของเครื่องใช้ อาคารสถานที่ด้วยทองคำเปลวหรือสีทอง มีลวดลายสีทองบนพื้นสีแดงหรือสีดำ เป็นงานจิตรกรรมที่มีลักษณะ 2 มิติ

ลักษณะรูปแบบของงานประติมากรรมล้านนา งานปูนปั้นล้านนาคือลายตกแต่งประดับประดาสถาปัตยกรรมเนื่องในพุทธศาสนา หรือแม้แต่อาคารบ้านเรือนด้วยงานปูนปั้น ซึ่งในภาษาคำเมืองของคนภาคเหนือเรียกว่า “สะตายจิ้น” การตกแต่งด้วยลายปูนปั้นนี้เป็นการนำเข้ามาจากอินเดียพร้อมกับการรับพุทธศาสนาทั้งนิกายเถรวาทและนิกายมหายาน

งานประติมากรรมที่นิยมใช้ประดับตกแต่งคือรูปสัตว์หิมพานต์ชนิดต่างๆ ทั้งแบบที่ตั้งอยู่เดี่ยวๆ หรือทอดแทรกอยู่ในลวดลายเครือเถาล้านนา ลายเครือเถาหรือลายพันธุ์พฤกษา ลายประเภทนี้เกี่ยวข้องกับอิทธิพลของศิลปะจีนอย่างมาก ปรากฏอยู่ทั้งที่เป็นเอกเทศและผสมปะปนอยู่กับลวดลายของท้องถิ่น งานประดับเจดีย์วัดป่าสัก เมืองเชียงใหม่ มีลายรูปกลีบบัวซึ่งมีลวดลายประดับภายในกลีบ เป็นอิทธิพลจากศิลปะพุกามที่รับจากจีนอีกทอด หรืออาจรับอิทธิพลจากจีนโดยตรง

ลักษณะรูปแบบของงานสถาปัตยกรรมล้านนา ศาสนสถานที่เป็นวัดวาอารามของชาวล้านนานั้นกลมกลืนอยู่ท่ามกลางธรรมชาติแวดล้อม ไม่โดดเด่นใหญ่โตดังศาสนสถานที่เราสร้างให้เป็นศูนย์กลางแห่งจักรวาล ซึ่งเป็นที่สถิตของเทพเจ้าอันเป็นสัญลักษณ์แห่งพระราชอำนาจไว้ซึ่งอำนาจตามประเพณีขอม ชาวกูยศรีอยุธยาเมื่อแรกตั้งราชธานีของตน ก็คุ้นเคยกับศิลปวัฒนธรรมที่สืบทอดนามาจากขอม ล้วนแตกต่างจากความกลมกลืนกับธรรมชาติของศิลปะล้านนา

สถาปัตยกรรมของล้านนาที่เหลืออยู่ถึงทุกวันนี้ล้วนได้รับการปฏิสังขรณ์มาแล้วทั้งสิ้น งานประดับสถาปัตยกรรมคืองานปูนปั้นก็มักได้รับการบูรณะหรือทำขึ้นใหม่ซึ่งมีอยู่เสมอเมื่อมีการบูรณะตัวอาคาร หรือองค์เจดีย์ ศาสนสถานโบราณที่ใช้งานต่อเนื่องมาในอดีตถึงปัจจุบันยังไม่ต้องกล่าวถึง งานบูรณปฏิสังขรณ์ต้องมีอยู่เป็นประจำ เพราะเมืองต่างๆ ในแคว้นล้านนาโดยเฉพาะเชียงใหม่ไม่เคยร้างหายอย่างสิ้นเชิงซึ่งต่างจากราชธานีสุโขทัยและกรุงศรีอยุธยา

ในด้านคติความเชื่อเรื่องป่าหิมพานต์ที่มีอิทธิพลต่องานพุทธศิลป์ล้านนา คติความเชื่อเรื่องป่าหิมพานต์ที่มีอิทธิพลต่องานจิตรกรรมล้านนา ภาพจิตรกรรมที่ได้รับคติความเชื่อเรื่องของป่าหิมพานต์นั้นในล้านนานั้น ส่วนใหญ่เป็นการสอดแทรกรูปสัตว์หิมพานต์และลวดลายพันธุ์พฤกษาเข้าไปในภาพจิตรกรรมเพื่อเป็นส่วนประกอบทำให้เนื้อหาของภาพจิตรกรรมเกิดความสมบูรณ์สวยงาม มีความน่าสนใจ และเป็นลวดลายประดับตกแต่งอาคารศาสนสถาน

คติความเชื่อเรื่องป่าหิมพานต์ที่มีอิทธิพลต่องานประติมากรรมล้านนา งานประติมากรรมที่ได้รับอิทธิพลจากคติความเชื่อเรื่องของป่าหิมพานต์ คือลวดลายพันธุ์พฤกษาและลายรูปสัตว์ต่างๆ เช่น กิณรี กิณรินทร์ สิงห์ พญานาค ที่ประดับตกแต่งตามอาคารศาสนสถาน โดยเฉพาะลวดลายที่ประดับบนซุ้มประตูโขง สิงห์และพญานาคตรงทางเข้าวัด เพื่อเป็นสัญลักษณ์แทนคำป่าหิมพานต์ เป็นเสมือนประตูที่เชื่อมผ่านระหว่างดินแดนมนุษย์กับสวรรค์

คติความเชื่อเรื่องป่าหิมพานต์ที่มีอิทธิพลต่องานสถาปัตยกรรมล้านนา คติความเชื่อเรื่องป่าหิมพานต์ที่มีอิทธิพลต่องานสถาปัตยกรรมล้านนา ที่เห็นได้ชัดเจน คือการวางผังอาคารในเขตพุทธาวาส โดยการจำลองวัดให้เปรียบเสมือนจักรวาล เจดีย์เปรียบดั่งเขาพระสุเมรุ วิหารที่ล้อมรอบเปรียบดั่งทวีปต่างๆ ผืนทรายเปรียบดั่งสีทันดรมหาสมุทร วิหารคดหรือศาลาบาตรเปรียบดั่งกำแพงจักรวาล ชุ่มประตู่โขงเปรียบดั่งป่าหิมพานต์

การประดับตกแต่งศาสนสถานด้วยลวดลายสัตว์หิมพานต์ต่างๆ นั้น ด้านหนึ่งเพื่อเสริมแนวคิดเรื่องของคติจักรวาลให้มีความสมบูรณ์ และอีกด้านหนึ่งเพื่อความสวยงามตระการตา สร้างความประทับใจ ปลื้มปิติรู้สึกอบอุ่นปลอดภัย เพราะเชื่อว่าสัตว์หิมพานต์เป็นสัตว์มงคล มีอำนาจพลังกำลังสามารถคุ้มครองผู้ที่เคารพนับถือ และปกป้องรักษาศาสนสถาน ให้รอดพ้นจากภัยอันตรายต่างๆ ได้

อภิปรายผลการวิจัย

จากผลการวิจัยทำให้ทราบว่า คติความเชื่อเรื่องป่าหิมพานต์เป็นส่วนประกอบหนึ่งของคติความเชื่อเรื่องคติไตรภูมิจักรวาลที่มีอิทธิพลอย่างมากต่อการสร้างสรรค์งานศิลปกรรมทางศาสนาหรือว่างานพุทธศิลป์ เริ่มตั้งแต่การวางแผนผัง ระบบโครงสร้าง ตำแหน่งอาคาร จนถึงงานประดับประดาตกแต่ง ก่อให้เกิดการตีความและแปลความหมายที่ลึกซึ้งเพื่อถ่ายทอดออกมาเป็นงานพุทธศิลป์ ทั้งทางด้านจิตรกรรม ประติมากรรม สถาปัตยกรรม โดยการเลือกรับและคัดกรองรูปแบบศิลปกรรมที่รับมาจากดินแดนพุทธภูมิเผยแพร่มาตามเส้นทางที่เชื่อมระหว่างเมือง จากอินเดีย ลังกา พุกาม สุโขทัย อยุธยาทางศาสนาได้ผสมผสานกับความเชื่อท้องถิ่น ถ่ายทอดออกมาเป็นผลงานที่มีรูปแบบตามรสนิยมของแต่ละท้องถิ่น เพื่อถ่ายทอดความหมายและการรับรู้ในเชิงคุณค่าสืบต่อกัน

การสร้างรูปสัญลักษณ์ของดินแดนหิมพานต์เพื่อสื่อให้เกิดการรับรู้ในสิ่งที่เป็นนามธรรม อยู่เหนือการรับรู้พบเห็นทั่วไป ให้ออกมาปรากฏเป็นรูปธรรมชัดเจนสามารถช่วยให้สร้างจินตภาพถึงดินแดนที่ต่างภพภูมิออกไป ทุกองค์ประกอบของอาคารศาสนสถาน การประดับตกแต่งต่างๆ เพื่อเป็นการสร้างจำลองจักรวาลหรือสรวงสวรรค์ลงมาไว้ในอาณาบริเวณวัด ให้มีความแตกต่างจากอาคารบ้านเรือนทั่วไป มีความวิจิตรงดงาม ประณีต เมื่อเข้าไปในบริเวณวัด เปรียบเสมือนการเข้าไปในอีกดินแดนหนึ่ง ซึ่งมีแต่ความงดงาม ความสงบสุข ร่มเย็น เป็นเครื่องชักจูงผู้คนให้ประพฤติปฏิบัติ รักษาตนให้อยู่ในกรอบศีลธรรม สัมสมบุญกุศลบำเพ็ญเพียรภาวนา เพื่อเป็นเครื่องนำทางให้ไปสู่ภพภูมิที่สูงขึ้นจนถึงขั้นสูงสุดของพระพุทธศาสนาคือพระนิพพาน

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะเพื่อการนำไปใช้ประโยชน์

จากผลการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยเห็นว่าประเด็นที่น่าเสนอแนะและชี้แจงดังต่อไปนี้

1. ควรนำผลการศึกษาไปประยุกต์ใช้กับการเรียนการสอนทางวัฒนธรรมล้านนาและการศึกษาด้านพุทธศิลป์ที่ไม่มีเอกสารตำราที่เห็นได้ชัดเจนในเรื่องที่ศึกษานี้
2. ผลการศึกษาที่ได้สามารถนำไปเป็นตำราที่สนับสนุนให้งานช่างฝีมือได้ใช้ศึกษาเพื่อเป็นการสร้างสรรค์งานศิลป์ต่างๆ ที่ต้องผนึกความรู้ที่ได้ไปใช้เป็นแนวคิดในการสร้างสรรค์ผลงานในด้านต่างๆ อาทิ งานจิตรกรรม งานประติมากรรม และงานสถาปัตยกรรมที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา

ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป

จากการศึกษาวิจัยเรื่องคติความเชื่อเรื่องป่าหิมพานต์ที่มีอิทธิพลต่องานพุทธศิลป์ล้านนา ผู้วิจัยเห็นว่ายังมีประเด็นที่น่าสนใจที่ศึกษาวิจัยเพิ่มเติมอีกหลายเรื่อง เพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจเพิ่มมากขึ้น กล่าวคือ

1. ในเรื่องของคติจักรวาลที่มีอิทธิพลต่องานพุทธศิลป์ล้านนา
2. ในเรื่องของความเชื่อและคุณค่าของงานประติมากรรมตกแต่งศาสนสถานล้านนา

เอกสารอ้างอิง

- ชุมศรี มหาสันตะ. พุทธประวัติจากจิตรกรรมฝาผนังไทย. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เอเชียบุ๊กส์, มปป.
- พิษณุศุภ (นามแฝง). ปริศนาแห่งหิมพานต์. พิมพ์ครั้งที่2. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์อมรินทร์, 2551.
- พลตรีหลวงวิจิตรวาทการ. ประวัติศาสตร์สากล เล่ม 1. พระนคร: เสริมวิทย์บรรณาการ, 2514.
- ส.พลายน้อย. สัตว์หิมพานต์. พิมพ์ครั้งที่4. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์พิมพ์คำ, 2552.
- ยิ่งยศ วงศ์อำมาตย์. มักกะลีผล ศักดิ์สิทธิ์แห่งพุทธการจากหิมพานต์โกศทรัพย์. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์บ้านสยาม, ไม่ปรากฏปีที่พิมพ์.
- วรัญญะกัญญะสุรัตน์. วิหารล้านนา. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เมืองโบราณ, 2544.
- เศรษฐมนตร์กาญจนกุล. เส้นสายลายไทย เจือก กิณี มักกะลีผล. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เศรษฐศิลป์, 2551.
- ศักดิ์ชัย สายสิงห์. พุทธศิลป์สมัยรัตนโกสินทร์: พัฒนาการของงานช่าง และแนวคิดที่ปรับเปลี่ยน. กรุงเทพมหานคร: เมืองโบราณ, 2556.
- ศ.สันติ เล็กสุขุม. ศิลปะภาคเหนือ: ทรัพยากรชัย-ล้านนา. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เมืองโบราณ, 2538.
- สุวัฒน์แสนขัติ. จิตรกรรมไทย พุทธศิลป์. กรุงเทพมหานคร: อมรเลิศกรุ๊ป, 2545.
- สุรพล ดำริห์กุล. แผ่นดินล้านนา. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เมืองโบราณ, 2545.
- ม.ล.สุรสวัสดิ์ สุขสวัสดิ์. เทียววัดเที่ยววามขมปูนปั้นล้านนา. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สายธารา, 2545.
- ม.จ.สุภัทรดิศดิสกุล. ประวัติศาสตร์ศิลปะประเทศไทยใกล้เคียงอินเดีย, ลังกา, ขวา, จาม, ขอม, พม่า, ลาว. พิมพ์ครั้งที่ 7. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มติชน, 2556.
- สุภัทรดิศ ดิศกุล, ศ.มจ. ศิลปะในประเทศไทย. พิมพ์ครั้งที่ 13. กรุงเทพมหานคร : มติชน, 2550.
- สิริวัฒน์ คำวันสา. ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในประเทศไทย. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2534.
- สรสวัสดิ์ อ่องสกุล. ประวัติศาสตร์ล้านนา. โครงการข้อเสนอเทศล้านนาคดีศึกษา : โครงการศูนย์ส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2529.
- สงวน รอดสุข. พุทธศิลป์สุโขทัย. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, 2533.
- เสนอ นิลเดช. ประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมไทย. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2537.
- เฉลิมชัย โฆษิตพิพัฒน์. วาดรูป วาดชีวิต. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), 2548.

อภิสร่า พัทธ์วิวงศ์. ความสัมพันธ์ระหว่างความเชื่อเรื่องเครื่องรางของขลังกับความเชื่อใน

พระพุทธศาสนาของประชาชนในอำเภอวังน้อย. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัย เกษตรศาสตร์
, 2539.

อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว และเดวิด วัยอาจ (ปริวิต). ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่. เชียงใหม่ : ซิลค์เวอร์มบุคส์,
2543.

อันส์เพนธ์. คำจารึกที่ฐานพระพุทธรูปนครเชียงใหม่. กรุงเทพมหานคร: คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสาร
ทางประวัติศาสตร์ สำนักนายกรัฐมนตรี, 2519.

อันส์เพนธ์. ความเป็นมาของล้านนาไทย ในล้านนาไทยอนุสรณ์พระราชพิธีเปิดพระบรมราชานุสาวรีย์
สามกษัตริย์ เชียงใหม่, 2526.